

O nekim međunarodnim skupovima, posvećenim značajnim godišnjicama u povijesti radničkog pokreta

CVETKA KNAPIĆ-KRHEN

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, SFRJ

U Austriji su ove godine na znanstvenim skupovima obilježena dva značajna jubileja u međunarodnom radničkom pokretu, odnosno socijalnoj demokraciji u Austro-Ugarskoj.

U Beču je u organizaciji Karl Renner — Instituta i Međunarodnog udruženja historičara radničkog pokreta (Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung) 20—22. travnja 1989. održan međunarodni znanstveni skup u povodu 100-godišnjice osnivanja Socijaldemokratske stranke Austrije (u Hainfeldu, na prijelazu iz 1988. u 1989. godinu).

Referati i diskusije održavali su se tematski podijeljeni u tri skupine: rano razdoblje socijalne demokracije u Austriji (1867—1918), austrijska socijalna demokracija 1918—1945. i austrijska socijalna demokracija u drugoj austrijskoj republici.

U skupini do 1918. sudjelovali su historičari iz nekih susjednih zemalja i bivših pokrajina Austro-Ugarske, tj. Čehoslovačke, Italije, Jugoslavije, Mađarske, Poljske i Savezne Republike Njemačke.

Uz uvodno izlaganje, u razvoju socijalne demokracije od sredine stoljeća do osnivačkog kongresa 1888/89. u referatima je obuhvaćena djelatnost Socijaldemokratske stranke Austrije, njezini organizacioni oblici, ideološki profil stranke, politička opredjeljenja, borba za osnovna građanska prava, nacionalni problemi, i ponašanje socijalne demokracije u prvome svjetskom ratu.

U pojedinim referatima obrađeni su i neki aspekti radničke kulture, socijalne politike i borbe za bolje životne uvjete, organiziranost i djelatnost žena, sindikalni i zadružni pokret u spomenutom razdoblju.

Posebna pažnja posvećena je i odnosima pokrajinskih socijaldemokratskih stranaka prema »Zajedničkoj stranci« za Austriju, odnosno socijalne demokracije u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji prema Socijaldemokratskoj stranci u Beču.

U skupini koja je raspravljala o problemima radničkog socijalističkog pokreta u Austriji između dva rata, treba posebno istaknuti referate, koji su se odnosili na ekonomsko nasljeđe prvoga svjetskog rata i mišljenje parlamentarne demokracije u prvoj austrijskoj republici.

U odnosu na djelatnost i stavove socijalne demokracije u novonastalim uvjetima, posebno su zanimljiva izlaganja (i diskusije) o specifičnostima austromarksizma i vanjskopolitičkom revizionizmu, organizacionim strukturama socijaldemokratskog pokreta, socijalnopolitičkim reformama i uvođenju radničkih savjeta, komunalnoj politici, austrijskoj radničkoj klasi kao nosiocu nove kulture i dr.

Posebnu tematsku cjelinu (unutar skupine) predstavljaju izlaganja koja se odnose na progone socijaldemokrata, komunista, odnosno svih naprednih snaga u Austriji, posebno poslije »Anschlusa«, kao što je proces protiv socijalista u Beču 1936. godine, život i rad socijaldemokrata u emigraciji i problemi pokreta otpora protiv nacista.

U trećoj skupini obrađena je problematika, koja se odnosi na poslijeratnu, odnosno suvremenu djelatnost Socijalističke stranke Austrije, prvenstveno na koncepciju njezine vanjske politike, na unutrašnju politiku stranke na vlasti (njezini ciljevi, rezultati, mogućnosti i propusti); odnos Socijalističke stranke prema parlamentarizmu, obrazovanju i pravnim reformama, novim socijalnim pokretima, te Socijalistička stranka Austrije u preobražaju, odnosno na putu u 21. stoljeće.

U ovom kratkom osvrtu na spomenuti skup bilo bi teško izdvojiti neke referate i prikazati ih opširnije od drugih. Možda bi bilo zanimljivo istaknuti posebno kritički pristup u referatima koji se odnose na suvremenu povijest.

Metodološki i konceptualno drukčije zamišljen je i organiziran znanstveni skup, posvećen prije svega 100-godišnjici osnutka Prve internacionale.

U Linzu (Austrija) održan je, od 12. do 16. rujna 1988, međunarodni znanstveni skup historičara radničkog pokreta.

Te godine ujedno je održana i posebna svečanost u povodu 25-godišnjice održavanja znanstvenih skupova u organizaciji spomenutog Udruženja.

Osnovne su teme bile: 1. »Druga internacionala i radnički pokreti u pojedinim zemljama«,

2. »Radnički pokret i tehnološki razvoj«. Posebno je zanimljivo na svečanoj sjednici uoči znanstvenog skupa održano predavanje engleskog historičara Erica Hobsbawma »Smisao i svrha povijesti radničkog pokreta« koji je izložio neka vlastita razmišljanja uz osvrt na razvoj radničkog pokreta od njegovih početaka do suvremenih zbivanja. Sadržaj referata donosimo u opširnijem prikazu.

Prema mišljenju E. Hobsbauma, radnički pokret sadrži dvije osnovne komponente: organizacije i pokrete radničke klase s jedne, i cilj za ostvarenje novoga, boljeg društva, koje se, uglavnom, označavaju riječju socijalizam, s druge strane. Takav je radnički pokret, dakle, zahtijevao postojanje »proletarijata« unutar društvene podjele rada i pojam novog društva, koje se može postići jedino kolektivnom akcijom ljudi. Radnički je pokret, dakle, mogao nastati jedino u doba dvojne revolucije, industrijske revolucije, čije je težište bilo u Engleskoj i političke revolucije, proizašle iz Francuske prije dvjesto godina. O počecima radničkog pokreta možemo govoriti oko 1830. godine, premda su već i mnogo ranije postojali razni oblici organiziranja najamnih radnika. Modernim smatramo radnički pokret, zapravo, tek u trenutku, kada borba siromašnih tvorničkih radnika i radnica postaje borbom specifične nove klase, radničke klase, a iza svakodnevnih borbe javlja se cilj o sasvim novom društvu.

U prvih pedeset godina nastanka pokreta razvijaju se njegove osnovne komponente vrlo različito i neujednačeno. Teorija novoga društva i njegov odnos

prema kapitalističkom društvenom uređenju postoje već na sredini stoljeća. Teorija »znanstvenog socijalizma« izvodi razvoj novoga društva iz povijesnog razvoja kapitalizma, koji je bio predodređen da stvara u proletarijatu svoje vlastite grobare. Ta historizacija traženja novog društva bila je jedno od velikih dostignuća Marxa i Engelsa, naime, ideja, da će povijest, kao takva, jamčiti buduću pobjedu proletarijata i socijalizma, pružila je marksističkoj teoriji i pokretima, koji su bili pod njezinim utjecajem, volju i sigurnost u pobjedu. Pri tome ne smijemo zaboraviti da je vjera u socijalizam imala i drugu stranu. Socijalisti, uglavnom, nisu ozbiljno razmišljali o tome, kako bi trebalo ili moglo funkcionirati socijalističko društvo i privreda u praksi. To se odnosi i na Marxa.

Tadašnje više ili manje visoko razvijene socijalističke teorije imale su tek neznatne kontakte s tadašnjim, često beznačajnim radničkim pokretima. To je postalo i očigledno poslije završetka evropske revolucije. Pokazalo se, naime, da revoluciju 1848. nije izazvao nikakav rat, koji bi izbio u području od Pirineja do Balkana.

U to doba, smatra E. Hobsbawm, postojalo je samo nekoliko radničkih stranaka i uopće nisu postojale masovne radničke organizacije, koje bi se zaista mogle nazvati socijalističkim, osim u Njemačkoj.

Do promjene je u tom pogledu naglo došlo u 80-im godinama prošlog stoljeća. Druga internacionala osnovana u vrijeme kada su nastale masovne radničke stranke, zasnovane na proleterskoj klasnoj svijesti, gotovo istodobno u starim i novim industrijskim centrima svijeta. Te nove stranke, koje su se poslije uvođenja općeg prava glasa razvile u najveće političke organizacije u svojim zemljama, smatrale su sebe dijelom jedinstvenog svjetskog pokreta. Postojale su, doduše, idejne i političke razlike između pojedinih stranaka, ali bi se ipak moglo reći da su sve stranke govorile istim teoretskim jezikom. Odstupanja su se odnosila na pojedine dijalekte.

U doba Druge internacionale nastala je povijest radničkog pokreta kao predmet sistematskog istraživanja. Nastala je i tradicija iz koje smo mi svi protizašli. Prvi historičari radničkog pokreta sudjelovali su bar neko vrijeme u pokretu, ili su bili simpatizeri radništva. Uglavnom je tako još i danas, premda većina historičara danas istražuje u okviru sveučilišta ili instituta. Prije 1914. ili čak prije 1939. izučavanje je radničkog pokreta u okviru neke institucije bilo neobično. Današnje je doba vezano za Drugu internacionalu u mnogo bitnijim stvarima nego što su istraživanja. Stranke koje su tada nastale i razvijale se, ili njihovi direktni sljedbenici, predstavljaju još danas u jednom dijelu Evrope (izuzev Irske i Turske) glavne stranke u pravim ili mogućim vladama. U socijalističkim državama, te su stranke do jučer bile državne stranke ili stranke sistema. Uostalom, među socijalistima još uvijek postoje sporna pitanja o kojima se raspravljalo i u zlatno vrijeme socijalističkog razmišljanja.

Svakako je, u odnosu na pokret, povijest od jednog stoljeća doživjela dva duboka reza. Od 1914. pa sve do prvih godina poslije rata, svjetski kapitalizam i građansko društvo proživljavali su doba katastrofa i sloma. To je, naravno, utjecalo i na prevrate u radničkom pokretu. Pokret se iz osnova promijenio u godinama globalne visoke konjunktore između 1940. i 70-ih godina.

Ne smijemo, naime, nikada zaboraviti da su posljednja tri ili četiri desetljeća u dosadašnjoj svjetskoj povijesti najrevolucionarnije razdoblje u ekonomskom, društvenom i kulturnom pogledu. Promjene poslije 1914. ili bolje 1917. bile su

dyostruke. Prvo su se do tada sasvim opozicijske socijalističke radničke stranke pretvorile u prave ili potencijalne vladine stranke. To je prije 1914. bilo nepoželjno ili nemoguće. U Rusiji je boljševičko krilo tamošnje socijalne demokracije preuzelo pomoću revolucije političku moć i započelo izgradnju novoga društva. Ruski je model poslije drugoga svjetskog rata postao uzor za stvaranje novih revolucionarnih država. To je, uz ostalo, imalo i relevantne konzekvence za historičare radničkog pokreta. Stranke koje se poistovjećuju s državom, ako su i s pravom ili ne uvjerenе da zastupaju povijesne interese radničke klase, prestaju biti radnički pokreti u starom smislu, a to se posebno odnosi na sindikalne pokrete, jer bi se sindikati morali u danom trenutku isto okrenuti protiv vlada. U nesocijalističkom dijelu Evrope, socijaldemokratske stranke (koje su, uostalom, do drugoga svjetskog rata okupljale većinu lijevo usmjerenih radnika) postaju isto vladajućim strankama, svakako, uz veoma snažna ograničenja njihove moći. U praksi, one su potisnule u stranu svoje socijalističke ciljeve, ili ih sasvim napustile. Sve češće su se zalagale za reformirani kapitalizam u smislu socijalne države, koji bi sistematski proizlazio iz liberalizacije tržišta. Takav reformni kapitalizam svakako je naišao na povoljan odjek zbog straha od radikaliziranja odnosno boljševiziranja radničke klase, posebno stoga što je politička težina radničkih pokreta to dokazala već od 1917—1918. dalje. Ipak, ta reformistička politika postala je tek poslije fašizma (i barem do 80-ih godina) normalnom strategijom industrijskih država Zapada.

Svjetski se pokret podijelio na dva tabora, neprijateljski usmjerena jedan prema drugom. Osnivanje komunističkoga svjetskog pokreta počivalo je na tri pretpostavke, koje su se pokazale kao nerealne. Nama nije lako to kazati. Kao prvo, moglo se nekoliko decenija smatrati da kapitalizam neće moći dugo izdržati. Drugo, moglo se nadati, da će se oktobarska revolucija proširiti u svjetsku ili, svakako, u opću socijalističku revoluciju u srednjoj Evropi. To se nije dogodilo i već su se od 1921. započele izvlačiti konzekvence iz izolacije ruske revolucije. Treće, smatralo se da će socijalizam u stanovitoj zemlji biti u privrednom pogledu jači od kapitalizma. U katastrofalnim godinama za kapitalizam, i posebno u doba svjetske krize poslije 1929, to se činilo, svakako, prihvatljivim.

Danas nam je jasno da je izostajanje sovjetske revolucije poslije prvoga svjetskog rata u Njemačkoj onemogućilo prvobitnu lenjinističku perspektivu o promjeni svijeta. Mi isto tako znamo da su u Sovjetskom Savezu i ostalim zemljama koje su izgradile socijalizam proizašli iz toga veliki i gotovo nerješivi problemi. Ako želimo govoriti sa stanovišta svjetske povijesti, čini se da se danas završava razdoblje započeto oktobarskom revolucijom. Lenjinistički putokazi ne vode, kao što smo nekada mislili, na glavnu ulicu u pravcu budućnosti čovječanstva. Što će budućnost donijeti raznim socijalističkim zemljama teško je predvidjeti. Svakako je sigurno da će doći do prilično oštrog loma s dosadašnjim principima o konstrukciji socijalizma u tim zemljama. U nesocijalističkim zemljama, komunističke partije su se uz velike poteškoće (ako su uopće uspjele) prilagodile promjenama u svijetu. Može se čak reći, sa znatno više teškoća nego što su to učinile mnoge socijaldemokratske stranke.

Svakako, moramo naglasiti: oni koji su slijedili Lenjinov put postigli su ono što je još danas presudno za cijeli svijet, naime pobjedu nad fašizmom. Bez te pobjede u kapitalističkom svijetu danas bi vladali fašistički i autoritativni režimi u raznim varijantama, umjesto sadašnjih raznih oblika liberalno-demo-

kratskih sistema. Socijalistički svijet ne bi ni postojao. Bez Sovjetskog Saveza, bez komunista, njihove sasvim nerazmjerno važne uloge u otporu i savladavanju fašizma, ne bi se mogao pobijediti fašizam.

Pobjeda nad fašizmom predstavlja vrhunac u povijesti radničkog pokreta i nikada nije njegov položaj bio snažniji nego u prvim poslijeratnim godinama. To je doba kada je radnički pokret došao na vlast u novim, revolucionarnim i narodnim demokratskim državama, a gotovo svugdje u Evropi bile su na čelu države radničke vlade ili vlade antifašističkog fronta. Tada se nije znalo da se radnički pokret nalazi u predvečerju drugoga velikog i puno dubljeg reza kroz svoju povijest, naime u predvečerju društvenih preobražaja koji će slijediti u buduća tri decenija. U toku tih decenija nisu nestali samo seljaci, kao važna klasa u znatnim dijelovima svijeta, nisu jedino intelektualci (ili, bolje rečeno, slojevi sa srednjom ili visokom naobrazbom) postali golemom masom, nizbrdo je išla i klasa po kojoj se radnički pokret i nazvao. Radnička klasa urušila se i njezina se klasna svijest počela raspadati.

Za radnički pokret spomenuti su procesi imali posljedice u praksi i teoriji. U praksi je jezgri radničkog pokreta predstavljala permanentna i iznutra nejedinstvena manjina zaposlenog stanovništva. Što je u tim prilikama nastalo iz teorije, koja je izgrađena na uvjerenju da je proletarijat u porastu i predstavlja klasu budućnosti te će savladavati kapitalizam, pita se Hobsbawm i odgovara: stari industrijski kompleksi čak i industrijske zemlje propale su, centralizirana velika postrojenja posustala su pred novom tehnologijom, privatizirano društvo blagostanja i potrošača razvodnilo je klasnu svijest.

Tridesetih godina mogao je mladi radnički poslanik — Anewin Bevan — sasvim bez ustručavanja objasniti jednom od konzervativnih političara: »Moja klasa se diže, vaša je na izmaku.« Tko u Evropi govori još danas tako? Internacionala je u njegovim mladim danima zvučala drukčije nego danas, smatra Hobsbawm. Tko još doslovno shvaća revolucionarne pjesme bečkih radnika koje su prije pedeset godina zvučale tako uvjerljivo?

Postoje, naravno, još proleter, koji čuju pozive za borbu. Od sedamdesetih godina dalje postoje novi snažni radnički pokreti. Ti se pokreti po svojoj strukturi lako mogu prepoznati kao radnički, a postoje i novi pokreti, proizašli iz saveza radnika i intelektualaca, npr., u Brazilu i Poljskoj. Ti su pokreti nastali na osnovi borbe u velikim postrojenjima — u tvornicama automobila u Sao Paulu, u brodogradilištima Gdanjska i Ščečina. Koliko se ti pokreti još ubrajaju u povijest klasičnog radničkog pokreta, pita se autor. Njihova pojava u socijalističkim zemljama znači karakterističnu sponu između klasne borbe i konačnog cilja u socijalističkom sistemu, koji se treba riješiti objektivno ili subjektivno. Pitanje je je li takva spona izvan Evrope ikada postojala onako kao na dijelu naše planete (kojemu je povijesno čvrsto pripadala Rusija, za razliku od Sjedinjenih Američkih Država). Postoji nekoliko socijalističkih masovnih radničkih partija u SAD. Sve su praktično nastale prije 1939. Postoji još više stranaka koje su zapravo radničke stranke, a nisu nastale na klasičnoj tradiciji, npr., Demokratska stranka u industrijskim područjima SAD, u državi Peru stranka APRA ili peronizam u Argentini. Poslije drugoga svjetskog rata rastu gradovi i industrija u zemljama razvoja. Ne nalazimo tamo, osim ako, eventualno, izuzmemo radničku stranku u Brazilu, odgovarajuće širenje radničkog pokreta klasičnog tipa. Često nailazimo čak na oslabljene starije organizacije klasične ljevice.

Hobsbawm dalje smatra da su historičarima radničkog pokreta 1970—1980. godine pružile *nov način za promatranje predmeta* istraživanja. Prvo, postalo je vidljivo da je počelo novo poglavlje u povijesti naših starih pokreta. Nalazimo se na nepoznatom području. Budućnost naših pokreta ne može se jednostavno predvidjeti na osnovi prošlosti. Stranke su se, kao takve, promijenile iz temelja. Ponekad, npr., u Francuskoj i Španjolskoj, stranke su, zapravo, nastale na novim osnovama. Drugo, postalo nam je, u svjetlu tih povijesnih promjena, jasno da se, doduše, razvijaju radnički pokreti svagdje gdje postoji radnička klasa. Specifična povezanost proletarijata s klasičnim socijalističkim pokretom, odnosno masovnom komunističkom partijom, nastala je, međutim, u određenoj povijesnoj epohi te je pustila svoje korijene jedino u stanovitim geografskim područjima. To je za historičare radničkog pokreta dvostruko interesantno, smatra autor. Prvo, zbog toga što preobražaji posljednjih decenija bacaju novo svjetlo na prethodnu povijest pokreta. Drugo, zbog toga što su našim pokretima i strankama potrebni povjesničari, ako žele shvatiti kakvi novi, praktični zadaci stoje pred nama u ovoj novoj epohi.

Hobsbawm dalje navodi da je samo ukratko preletio stoljeće i pol povijesti radničkog pokreta. Gdje je, dakle, smisao i svrha radničkog pokreta? Ta je povijest očigledno nužan, nezaobilazni, centralni, sastavni dio suvremene povijesti i posebno svjetske povijesti od 1914. dalje. Bez međunarodnog radničkog pokreta i njegovih teorija, ne može se, na primjer, razumjeti oktobarska revolucija i bez oktobarske revolucije ne možemo shvatiti povijest 20. stoljeća, isto kao što se bez poznavanja francuske revolucije ne može shvatiti 19. stoljeće. Zapravo je događaj koji nazivamo »Oktobar«¹ dulje od francuske revolucije i mnogo neposrednije *zavladao* međunarodnom povijesti našega stoljeća. Nerazumljiva je i povijest Evrope između dva rata, ako nismo svjesni činjenice da su se za vrijeme sloma na kraju prvoga svjetskog rata stari sistemi vlasti u većem djelu Evrope jednostavno raspali ili su prijetili da će se raspasti. U mnogim državama za trenutak su organizirani radnički pokreti bili *jedini* koji su mogli funkcionirati na nacionalnoj osnovi: revolucionarni pokret u Rusiji, dijelom revolucionarni pokreti, npr., u Austro-Ugarskoj, nerevolucionarni, npr., u Njemačkoj. Sjetimo se fašizma i reformskog kapitalizma, tipa Keynes ili New Deal. Obje te alternativne strategije bile su usmjerene na spašavanje sistema — i obje su se svjesno distancirale od slobodnog tržišnog kapitalizma predratnog razdoblja — obje možemo razumjeti jedino kao reakciju na moć i opasnost od radničkih pokreta. To je isto tako kao što nam bez antikomunizma nije razumljiv hladni rat i ukupna vanjska politika SAD. Jednom riječju, svjetska povijest poslije 1914. potpuno je nerazumljiva, ako se neprestano ne prisjećamo da je svjetski kapitalizam živio četrdeset godina u neizvjesnosti, od jedne katastrofe do druge, plašio se i nije vjerovao ni u svoju budućnost ni u svoju daljnju egzistenciju. Nije se plašio radničkog pokreta kao takvog, ni siromaha u gradu i na selu, ni onih koje mori glad. Plašio se upravo organiziranih socijalističkih radničkih pokreta i njihove revolucije, koja se činila kao jedina alternativa. To znači, strah od »socijalizma«, uz koji su, barem teoretski, pristale poslije drugoga svjetskog rata mnoge bivše kolonije, upravo zato što im se socijalizam činio dokazom za njihovo oslobođenje.

Hobsbawm sumnja u neko centralno značenje povijesti pojedinih pokreta poslije 1970-ih godina. Buržoazija je s vremenom izgubila strah od radnika, a to je problem s kojim bi se mogli baviti historičari radničkog pokreta. Usprkos tome,

povijest radničkog pokreta i dalje je važna iz tri razloga. Prvo, pošto još uvijek postoje u Evropi klasične radničke stranke, apsurdno je uopće pitanje ima li Socijalistička stranka Njemačke, ili Komunistička partija Italije, ili Labour Party budućnost. Realistično pitanje glasi: Kakva je njihova budućnost? Historičari radničkog pokreta mogu pomoći u davanju odgovora.

Drugo, radnički pokreti postoje i postojat će tako dugo dok će postojati sloj onih koji primaju nadnicu i taj je sloj sposoban da kolektivno brani i zahtijeva poboljšanje uvjeta rada i zarada. Danas je to sve češća pojava tamo gdje dolazi do raspadanja autoritativnih sistema vlasti. Prije kratkog vremena mogli smo promatrati kako su se u Južnoj Koreji radnici brzo organizirali i započeli sa štrajkovima, naime, čim su za to postojali minimalni uvjeti.

Historičari radničkog pokreta trebalo bi da se bave i masovnim studentskim pokretom kao novim faktorom. Ta je skupina, čini se, u politički i legalno krajnje nepogodnim uvjetima sposobna za akciju te je stoga, od 60-ih godina dalje, već češće poticala radničke pokrete. Radnički pokreti u novim društvenim i kulturnim uvjetima, tema je historičara današnjice.

Svakako, riječ je o pokretu radničke klase koja se mijenja i smanjuje. U SAD je danas dvostruko više građana s diplomama viših škola nego industrijskih radnika. Usprkos tome, riječ je o radničkoj klasi, koja treba i dalje igrati središnju ulogu u borbi za napredak i demokraciju.

Historičari radničkog pokreta imaju i treću, i teoretsku i politički praktičnu funkciju. Kamo idu danas naše stranke? Što znači to da se nazivaju socijalističkim strankama? Bez sumnje, danas to ni u socijalističkom ni u komunističkom pokretu ne može značiti ono isto što je značilo 1914. godine ili 1950. Godine 1914. to je konkretno veoma malo značilo, jer se jedva razmišljalo o mehanizmu ekonomike, o društvenom vlasništvu. Teoretski je mogućnost funkcioniranja socijalističke privrede 1908. dokazao upravo neprijatelj socijalizma i ljevici gotovo nepoznat Erwico Barone. Ono što postoji danas u realnom socijalizmu ili realnoj socijalnoj demokraciji, postoji na osnovi iskustava iz međuratnog razdoblja i prilagođeno je okolnostima. Naša je politika, naš konačni cilj — ukoliko imamo neki konačni cilj — i ako ga imamo, da treba o tome nanovo razmišljati, uostalom, u svjetlu razmimoilaženja unutar pokreta, a koja sižu natrag sve do rasprava o revizionizmu potkraj prošlog stoljeća.

Ako, pak, želimo istražiti što bi 2000. godine značila socijalistička politika ili socijalizam, moramo znati što je od današnjih i jučerašnjih ideja bilo, ili je vezano za vrijeme. Za ta je istraživanja potreban historičar. Neće škoditi ako se sjetimo da sve te diskusije ne počinju danas, one imaju već podulju prehistoriju. Često se ustanovi da je nova glupost zapravo stara glupost; isto vrijedi i za novu mudrost koja može biti i stara mudrost. Političarima su i radi toga potrebni ljudi koji poznaju povijest.

Upravo zbog toga što smo historičari znamo i mi da se na pitanje o budućnosti socijalizma ne može jednostavno odgovoriti, posebno ne tako da se bacimo u naručje privrednom neoliberalizmu bilo iz razočaranja, ili vjerskih uvjerenja. Divljenje gospođi Thatcher koje se prije nekoliko godina čulo na Zapadu, a čuje se, na žalost, još i danas u nekim zemljama realnog socijalizma, jednako je kratkovidno kao što je bilo divljenje Staljinovim petogodišnjim planovima. O tim su planovima i planskoj privredi raspravljale tridesetih godina gotove sve građanske vlade, uključujući i fašističke režime.

Povjesničari, ti specijalisti sjećanja, vide sve mode prošlosti — i sadašnjosti — kako dolaze i odlaze. Historičari radničkog pokreta znaju uz to još, zašto se taj pokret udružio sa socijalistima. Pitanje, kako bi trebalo da ljudi žive u zajedništvu nije našlo odgovora u kapitalizmu, naprotiv, pitanje se tek postavlja. Problemi da čovječanstvo naše planete preživi ne mogu biti riješeni dinamikom akumulacije, oni se tek otvaraju. Alternativa socijalizmu još uvijek nije lijepo, dobroćudno, liberalno društvo, naprotiv, to je — kao što možemo u kasnom 20. stoljeću uvijek utvrditi — barbarstvo. S visokom tehnologijom ili bez nje.

Još uvijek je tako. Možda su nade socijalista danas manje izražene. Ali ne i njihovo upozorenje, zaključuje Eric Hobsbawm.

Osnovna tema znanstvenog skupa odnosila se na pitanje koje je civilizacijske vrijednosti unijela Druga internacionala u život radničkog pokreta.

U diskusiji su došli do izražaja posebno problemi organizacije, odnos teorije i prakse (posebno u odnosu na Marxa i njegov teorijski utjecaj), stav Druge internacionale prema državi i društvu, problem rata i mira, nacionalni problemi, posebno u Srednjoj i Istočnoj Evropi, utjecaj Druge internacionale na omladinske pokrete i dr.

Neki su diskutanti, posebno historičari iz Sovjetskog Saveza, isticali metodološke probleme i ustvrdili da su potrebne određene korekcije u dosadašnjoj historiografiji.

Na kraju je predloženo da se »rehabilitira« Druga internacionala.